

วิวัฒนาการของศิลปะอินเดียแบบอมราวดี

ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปล
(ต่อจากนิพนธ์สารศิลปากร ปีที่ ๖ เล่ม ๕)

ข. ลวดลายรูปพืชและสัตว์

ในบทนี้เราจะศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการของลายใบไม้ และลายบางชนิดที่เกี่ยวพันกับลายใบไม้ เป็นต้นว่า ลายพวงมาลัย ลายก้านชด ลายรูปเหรียญกลมดอกบัวดัดล็ก อยู่ภายใน และลายรูปมกรซึ่งมักเกี่ยวของอยู่เสมอกับลายรูปพืช

ลายใบไม้

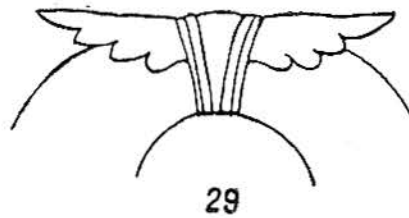
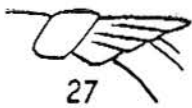
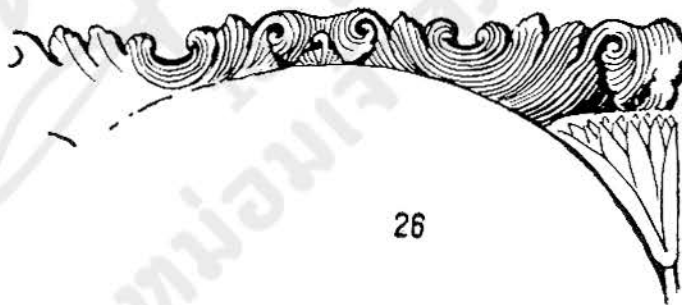
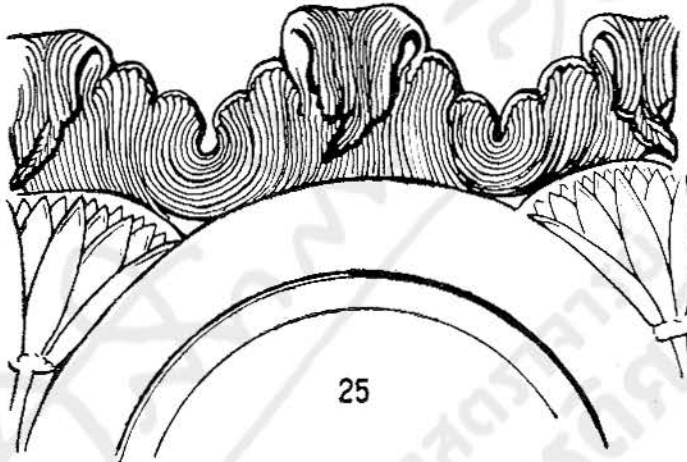
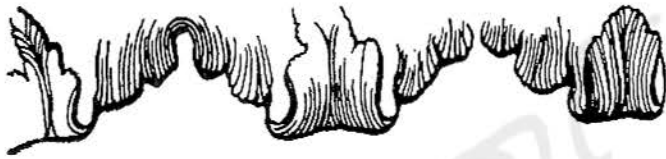
มีลายใบไม้อยู่ ๒ ชนิดในภาพสลักของศิลปะแบบอมราวดี ลายหนึ่งอาจเรียกได้ว่า "ลายใบไม้คดโค้ง" (รูปที่ ๒๕) และอีกลายหนึ่งเรียกว่า "ลายใบไม้เป็นขอ" (รูปที่ ๒๖) "ลายใบไม้คดโค้ง" ทำตามธรรมชาติ และดูเหมือนแต่คงถึงใบบัว "ลายใบไม้เป็นขอ" ทำอย่างคร่าว ๆ ไม่เป็นใบไม้ธรรมชาติ และคงเป็นใบไม้ที่ช่างคิดขึ้นเอง ภาพสลักที่ประกอบด้วย "ลายใบไม้คดโค้ง" เก่ากว่าภาพสลักที่ประกอบด้วย "ลายใบไม้เป็นขอ" คำกล่าวนี้มีข้อสนับสนุนจากการศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการของรูปเหรียญกลมลายดอกบัวดัดล็กอยู่ภายใน เพราะ

เหตุว่าโดยทั่วไปลายใบไม้ในศิลปะอินเดียจากง่ายไปหายาก จากแบบธรรมชาติไปยังแบบที่ทำอย่างคร่าว ๆ และ "ลายใบไม้เป็นขอ" ก็มักปรากฏอยู่ในรูปเหรียญแบบสุดท้าย คือรูปเหรียญกลมลายดอกบัวดัดล็กประดับเป็นขอบ นอกจากนลายใบไม้ซึ่งทำอย่างคร่าว ๆ หรือทำมันเป็นวงกลมปรากฏอยู่ในศิลปะแบบคุปตะ และหลังคุปตะ แต่ลายใบไม้ที่ทำตามธรรมชาติ นั้นมีปรากฏอยู่ในศิลปะแบบภารตและลาคูจี

ลายใบไม้ ๒ แบบ คือ "ลายใบไม้คดโค้ง" และ "ลายใบไม้เป็นขอ" อาจทำให้แบ่งภาพสลักที่ใช้ลายเหล่านี้ประกอบออกได้เป็น ๒ หมวดใหญ่ ๆ และหมวดหนึ่งก็เก่ากว่าอีกหมวดหนึ่ง แต่จากการศึกษาลวดลายซึ่งเกี่ยวพันกับลายใบไม้ทั้ง ๒ นี้ เราก็อาจกำหนดระยะเวลาของภาพสลักได้ดียิ่งขึ้น ลวดลายเหล่านี้มักคือ ลายพวงมาลัย ลายก้านชด และรูปเหรียญกลมลายดอกบัวดัดล็กอยู่ภายใน

ลายพวงมาลัย

ลายพวงมาลัยเป็นลายสลักโค้งไปมาอยู่บนด้านหน้าของทับหลังรูปนาคินล้อมรอบ

ลัทธิ ดายพวงมาลัยมีรูปคนแคะหรือรูปบุคคลอื่นกำลังแบกอยู่

นาย Vogel นักปราชญ์ชาวฮอลันดา เห็นว่าดายนมาลัยมีมาจาก "ดายนมาลัยมีกามเทพแบก" ซึ่งเป็นลวดลายที่นิยมใช้กันมากที่กรุงโรมในราวพุทธศตวรรษที่ ๖ และดายนักแพร่หลายอยู่ในแคว้นคันธารราฐด้วย นาย Vogel ได้เขียนไว้ว่า "ดายนได้ปรากฏขึ้นใหม่ในเมืองอมราวดีบนฝั่งแม่น้ำกฤษณา ณ ทิวเขาจิตได้ว่า "ดายนมาลัยมีกามเทพแบก" ได้กลายเป็นแบบอินเดียไปอย่างมากที่สุด นับว่าลวดลายแสดงความสมบูรณ์ของศิลปะกรีกหรืออินเดีย - กรีก ได้เข้าผลกับลวดลายซึ่งเป็นแบบอินเดียอย่างแท้จริงคือ มกร ลักษณะเช่นนกมีขนที่เมืองมูราตด้วย"

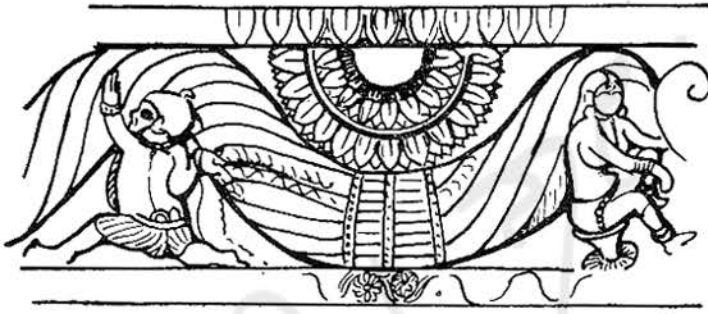
อย่างไรก็ตามนาย Coomaraswamy นักปราชญ์ทางโบราณคดีของอินเดียอีกท่านหนึ่ง กลับมีความเห็นตรงกันข้าม และเห็นว่าดายนมาลัยของอินเดียนั้นไม่ได้แบบมาจากต่างประเทศ ท่านมีความเห็นว่าดายนมาลัยนั้นวิวัฒนาการมาจากกานบัวดังจะเห็นได้จากปมที่มอยู่บนดายนเป็นระยะ ๆ และจากปมเหล่านั้นก็มีใบไม้เล็ก ๆ งอกออกมา ดายนมาลัยที่ลัดดีเป็นกานบัวอย่างค่อนข้างเห็นได้ชัดมีอยู่ในภาพลัทธิทวารหุตและลัทธิคัมภีร์ เป็นกานบัวกลมเรียบค่อนข้างเล็กโค้งไปโค้งมา มีปมและใบไม้ใบเดียวงอกออกมาจากปมนั้น (รูปที่ ๒๗

และ ๒๘) นาย Coomaraswamy กล่าวว่า กานบัวที่อมราวดีเนื่องจากข้างต้องการความได้สัดส่วน จึงลัดดีใหม่ใบงอกออกมาทาง ๒ ข้างของดายนมาลัย (รูปที่ ๒๘) การปรากฏมีใบไม้บนดายนมาลัยเช่นนี้ ทำให้นาย Coomaraswamy คิดว่าดายนมาลัยนั้นพัฒนามาจากกานบัวนั่นเอง

ความจริงดายนมาลัยในศิลปะแบบอมราวดีคงเป็นการผสมกันระหว่าง "ดายนมาลัยมีกามเทพแบก" ของศิลปะกรีก - โรมัน กับดายนกานบัวคือดายนกานบัว ดายนมาลัยที่อมราวดีซึ่งมีขนาดใหญ่และมีภาพคนแคะเล็ก ๆ ประกอบอยู่ด้วยทำให้เราคิดว่าดายนมาลัยแบบมาจาก "ดายนมาลัยมีกามเทพแบก" แต่ในขณะเดียวกันใบไม้ที่มีปรากฏอยู่บนส่วนของดายนมาลัยก็แสดงว่าได้รับแบบมาจากกานบัว

ในภาพลัทธิทวารหุต ดายนมาลัยขนาดใหญ่แสดงวิวัฒนาการดังต่อไปนี้ คือ

ในขั้นแรก (รูปที่ ๓๐) รูปคนแคะทำให้นึกไปถึง "ดายนมาลัยมีกามเทพแบก" คนแคะเหล่านั้นกระทำหน้าที่เช่นเดียวกับภาพเล็ก ๆ ที่เปลือยเปลือยและอ่อนโยนในศิลปะกรีก - โรมัน คือกำลังแบกดายนมาลัยอยู่ยอดลวดโค้งของดายนมาลัยยังไม่มีดายนมาลัยประกอบ ลักษณะหลังนี้เป็นดังสำคัญมาก

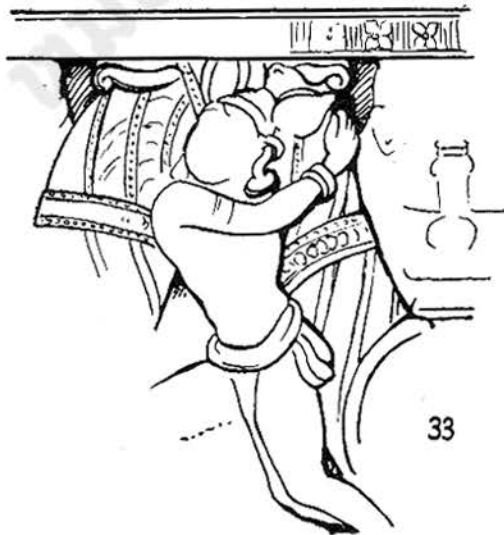
30

31

32

33

การที่เราคิดว่าลายพวงมาลัยซึ่งมีคนแคะ
แบกและไม่มีใบไม้ประกอบเก๋ากว่าลายทมิ
ไลไม่มีประกอบ ก็เพราะเหตุว่าลายนมลักษณะ
ใกล้เคียงกับพวงมาลัยในศิลปะกรีก - โรมัน
และลวดลายละเอียดบางชนิดก็เป็นลักษณะ
ของศิลปะแบบภารตและสำคัญ เป็นต้นว่า
ลายครึ่งวงกลมมีดอกบัวครึ่งดอกตั้งค้อย
ภายใน ตลอดจนทรงผมและท่าไถเท่ากันขด
ของหญิงทงอยู่ภายใต้พวงมาลัย

ลายพวงมาลัยอีกแบบหนึ่งซึ่งเป็นแบบ
หัดต่อแสดงรูปพวงมาลัยค้อยยังไม่ตายใบไม้
อยู่เหนือวงโค้ง แต่รูปคนแคะแบกดังแต่ก่อน
ก็หายไป กลับมีรูปบุคคลขนาดธรรมดา
เข้ามาแบก (รูปที่ ๓๑) เหมือนกับในลาย
พวงมาลัยแบบต่อมา

ถัดจากนั้นก็มียลายพวงมาลัยขนาดใหญ่
พวงเดียวมีรูปบุคคลแบก (รูปที่ ๓๒) แต่บนยอด
วงโค้งมีลายใบไม้แบบ “ลายใบไม้คดโค้ง”
ปรากฏอยู่ทั้ง ๒ ด้านของลายวงแหวน ลักษณะ
นี้เป็นลักษณะที่สำคัญมาก

ลายพวงมาลัยแบบสุดท้าย (รูปที่ ๓๓)
เป็นแบบเดียวกับที่เราได้พรรณนามาแล้ว
คือมีภาพบุคคลแบกและมีลายใบไม้บนยอด
พวงมาลัย แต่ลายใบไม้เปลี่ยนเป็น “ลาย
ใบไม้เป็นขอ” ซึ่งได้กล่าวมาแล้วว่าเกิดขึ้น
ทีหลัง “ลายใบไม้คดโค้ง” นอกจากนี้
ลายพวงมาลัยแบบนี้ก็ปรากฏอยู่บนรูปสลัก

หน้าอาคารชนโกณฑะอีกด้วย ยังมีลายอื่น ๆ
อีกที่มาให้เห็นว่าภาพสลักที่ประกอบด้วย
ลายพวงมาลัยซึ่งมี “ลายใบไม้เป็นขอ” น้อย
ในสมัยหลังเป็นต้นว่า ลายก้านขดบนฐาน
ของภาพสลักนั้น ๆ

สรุปแล้ว ลายพวงมาลัยที่อมราวดีมาจาก
“ลายพวงมาลัยมีกามเทพแบก” แบบกรีก
- โรมัน แต่มากลายรูปเป็นอินเดียซึ่งชน
มีลายใบไม้อยู่ทั้ง ๒ ด้านของลายวงแหวน
ในชั้นแรกเป็น “ลายใบไม้คดโค้ง” แต่
ต่อมาก็กลายเป็น “ลายใบไม้เป็นขอ”

ลายก้านขด

ลายก้านขดมีอยู่โดยเฉพาะในลวดลาย
เครื่องประดับของรั้วนดิน คือที่ฐานและยอด
ของเสารั้ว ตลอดจนรอบรูปเหรียญที่มี
ลายดอกบัวตั้งค้อยภายใน และบนทับหลัง
นอกจากนี้ก็มีอยู่อีกบ้างบนเสาศีรษะและ
ในภาพสลักซึ่งมีสัญลักษณ์ปรากฏอยู่

ลายก้านขดนี้มีอยู่หลายแบบด้วยกัน

ลายก้านขดที่เก่าที่สุดคือลายก้านขดที่มี
ลักษณะใกล้เคียงกับที่ภารตและสำคัญ คือ
ประกอบด้วยลายดอกไม้และดอกบัวตูม ดัง
ที่สำคัญก็คือว่าลายใบไม้ยังปรากฏอยู่น้อย
นอกจากนั้นลายดอกไม้เหล่านี้ก็ตั้งค้อย

ดอกไม้ตามธรรมชาติมาก รวมทั้งลายใบไม้
ด้วยถ้ามีอยู่ (รูปที่ ๓๔)

ที่ทอมราวดี ยังมีลายก้านชดดอกแบบหนึ่ง
ซึ่งประกอบด้วยลายดอกบัวโดยเฉพาะ และ
ดอกบัวเหล่านี้ก้อยู่ในวงก้านชดดอกต่อหนึ่ง
(รูปที่ ๓๕ และ ๓๖) เส้นก้านชดบางแห่ง
ก็มีปมมาคั่น และมีใบไม้เล็กๆ ออกออกมา
จากปมนั้น ลายเช่นนี้ (รูปที่ ๓๕) เหมือน
กับลายที่สลักอยู่บนทับหลังของรายนันทนท
ภราวดี

ลายก้านชดที่มาทหลัง “ลายก้านชด
ประกอบด้วยดอกไม้” ก็คือลายก้านชดที่มี
ใบไม้มากขึ้น แต่ลายดอกไม้ยังคงอยู่ แสดง
ว่าลายก้านชด ๒ แบบนี้ติดต่อกัน ลายก้านชด
แบบใหม่ประกอบด้วยลายดอกไม้และใบไม้
สลักกัน (รูปที่ ๓๗) เส้นก้านชดวาดเป็น
วงโค้งอย่างงดงามและภายในก็มีลายดอกไม้
ลายบัวดุม และลายใบไม้ปรากฏอยู่ ลาย
ใบไม้เหล่านี้เป็นแบบ “ใบไม้คดโค้ง” มี
เส้นอยู่ข้างในซึ่งคดโค้งไปมาเช่นเดียวกัน
ในลายก้านชดแบบนี้มีภาพสัตว์ปรากฏอยู่
ด้วย (รูปที่ ๓๘) และสิ่งที่เป็นลักษณะสำคัญ
อย่างยิ่งก็คือภาพสิงห์ปึกเหล่านี้ยกขา
ข้างหนึ่งขึ้น

ลายก้านชดซึ่งประกอบด้วยดอกไม้เป็น
ส่วนใหญ่คงอยู่คู่ไปกับลายก้านชดซึ่งมีทั้ง
ลายดอกไม้และใบไม้ เหตุนี้จึงอาจกล่าวได้

ว่าลายก้านชดที่มีลายใบไม้แสดงว่าเกิดขึ้น
ทีหลังลายก้านชดที่ไม่มีลายใบไม้ แต่ใน
ขณะเดียวกันลายก้านชดที่มีดอกไม้เป็น
ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้มีความเก่าแก่โดยเฉพาะ

นอกจากนี้ยังมีลายก้านชดอีกแบบหนึ่ง
ซึ่งประกอบด้วยลายใบไม้โดยเฉพาะ คือ
ลายดอกไม้ได้หายไปหมด (รูปที่ ๓๙) ใบไม้
ยังคงเป็นแบบ “ใบไม้คดโค้ง” อยู่ มองเห็น
ทั้งทางด้านข้าง ด้านหน้า ด้านหลัง และ
มักมีปลายแหลม ลายก้านชดแบบนี้มีลักษณะ
ใกล้เคียงมากกับลายก้านชดที่สลักอยู่บน
เครื่องราชูปโภคซึ่งค้นพบที่เมืองเบครามใน
ประเทศอาฟกานิสถาน ที่เมืองเบครามเรา
จะเห็นมีลายใบไม้แบบเดียวกันนี้สลักเป็น
กระเปาะอยู่ล้อมรอบผดไม้ชนิดหนึ่ง

ลายก้านชดที่ประกอบด้วยลายใบไม้
อย่างเดียวกันนี้มาที่หลังลายก้านชดที่ประกอบ
ด้วยลายใบไม้และดอกไม้เล็กน้อย ทั้งนี้
เพราะเหตุว่าลายก้านชดที่นาคารซุน โทณฑะ
และในสมัยคุปตะก็มักไม่มีลายดอกไม้เช่น
เดียวกัน

ลายก้านชดแบบต่อมาที่ประกอบด้วยลาย
ใบไม้เช่นเดียวกัน แต่ไม่ใช่ลายใบไม้ตาม
ธรรมชาติหรือลายใบบัวอีกแล้ว กลับกลายเป็น
เป็น “ลายใบไม้เป็นขอ” สลักอย่างคร่ำครว
งไปดกมา (รูปที่ ๔๐) ลายก้านชดซึ่ง
ประกอบด้วย “ลายใบไม้เป็นขอ” นี้ มี

34

35

36

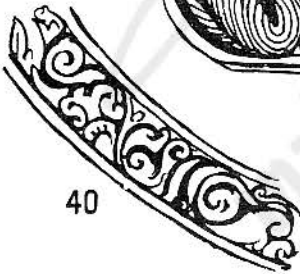
37

38

39

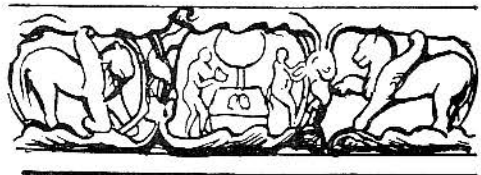
40

41

42

43

ลักษณะแปลกประหลาด คือไม่ต่อกัน
แตกออก คล้ายกับว่าประกอบด้วยเศษใบไม้
ความคดโค้งของลายก็ไม่ติดต่อกัน ในลาย
ก้านชดแบบนี้ เมื่อมีรูปสัตว์มาประกอบ รูป
สัตว์เหล่านั้นกำลังทำท่ากระโดด (รูปที่ ๔๑)

ลายก้านชดซึ่งมี “ลายใบไม้เป็นขอ”
ประกอบขึ้นมาที่หลังลายก้านชดแบบอื่นๆ ทั้งนี้
ก็เพราะเราได้เห็นมาแล้วว่า “ลายใบไม้
เป็นขอ” นี้เกิดขึ้นที่หลัง “ลายใบไม้คดโค้ง”
และลายก้านชดที่นาคาร์ซุน โกลนทะแม้ว่าจะ
ไม่เหมือนกับลายก้านชดแบบที่เดียว แต่ก็
มักประกอบด้วยลายใบไม้ที่สลักขึ้นอย่าง
คร่าวๆ มาก นอกจากนั้นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง
ก็คือลายก้านชดในสมัยยุคตะ เป็นต้นว่า
ในภาพสลักที่ถ้ำอาซันตาและบาทามักประกอบ
ด้วยลายใบไม้ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับ “ลาย
ใบไม้เป็นขอ” ที่อมราวดี และโดยทั่วไป
ก็ไม่มีลายดอกไม้ปรากฏอยู่ด้วย

ในภาพสลักที่อมราวดีมีลายก้านชดอีก
แบบหนึ่งซึ่งแตกต่างไปมากจากลายก้านชดที่
กล่าวมาแล้ว คือลายที่นาย Kurz เรียกว่า
“ลายก้านชดใบ acanthus” เป็นลายก้านชด
ที่ประกอบด้วยก้านบางมีลายใบไม้แคบๆ
มองเห็นทางด้านข้าง และลายใบไม้ก็มี
ปรากฏอยู่แต่เฉพาะบนส่วนโค้งด้านบนและ
ด้านล่างของวงก้านชดเท่านั้น ก้านของใบ
จะพับอยู่บนเส้นก้านชดนั้น “ลายก้านชดใบ
acanthus” นี้มีก้านของลายใบไม้สำคัญ

ยิ่งกว่าใบและคงปรากฏขึ้นที่อมราวดีโดย
ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะภายนอกคือศิลปะ
โรมัน

ที่อมราวดี “ลายก้านชดใบ acanthus”
มีอยู่ ๒ ชนิด ชนิดแรก (รูปที่ ๔๒) มีลาย
ดอกไม้และใบไม้แบบ “คดโค้ง” อยู่ใน
วงก้านชด แต่อีกแบบหนึ่ง มีลายถึงหีบปีก
ยกขาข้างหนึ่งอยู่ภายในวงก้านชด (รูปที่ ๔๓)
ด้วยเหตุที่ “ลายก้านชดใบ acanthus”
ประกอบด้วยลายดอกไม้ ลายใบไม้ “คดโค้ง”
และถึงหีบปีกยกขาข้างหนึ่ง เราจึงอาจจัด
รวมลายก้านชดแบบนี้ไว้กับลายก้านชดที่
ประกอบด้วยลายดอกไม้และลายใบไม้คดโค้ง
ได้ (รูปที่ ๓๗ และ ๓๘) นอกจากนั้นเรายังอาจ
ตั้งประเด็นขึ้นได้อีกว่าลายใบไม้ที่ค่อนข้าง
แคบและปรากฏเฉพาะบนวงโค้งของลาย
ก้านชด ไม่ว่าจะเป็ลายใบบัว ใบ acanthus
หรือใบไม้อื่นๆ ก็ตาม จะเป็นต้นแบบของ
ลายใบไม้เป็นหยัก ที่มีขอบไม่เท่ากัน และ
เป็นขอ (รูปที่ ๔๐) ที่ตามมาภายหลังได้
หรือไม่

สรุปแล้ว วิวัฒนาการของลายก้านชดใน
ภาพสลักของศิลปะอมราวดี แสดงโดยการที่
ลายใบไม้ค่อยๆ เพิ่มขึ้น คือในขั้นต้นเป็น
ลายก้านชดที่มีดอกไม้ประกอบเป็นส่วนใหญ่
ต่อมาก็คือเป็น “ลายใบไม้คดโค้ง” และ
“ลายใบไม้เป็นขอ” ตามลำดับ.

(ยังมีต่อ)